

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Collaboratie en geweld

Radicalisering en extremisme tijdens de Duitse bezetting van Nederland

van de Water, P.

Publication date

2022

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van de Water, P. (2022). *Collaboratie en geweld: Radicalisering en extremisme tijdens de Duitse bezetting van Nederland*. [Thesis, externally prepared, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Samenvatting

Collaboratie en geweld. Radicalisering en extremisme tijdens de Duitse bezetting van Nederland

De bezetter van een land heeft altijd lokale mensen nodig die bereid zijn de bezettende macht te helpen haar doelen te realiseren. Deze zogenoemde collaborateurs ondersteunen de bezetter onder meer op bestuurlijk, politieel, militair, economisch, journalistiek, juridisch en recreatief gebied. Tevens zijn er altijd lokale mensen bereid de bezetter te helpen in de strijd tegen verzetsgroepen en om met geweld de door de bezetter opgelegde maatregelen te handhaven. Zij leveren als gewelddadige handlangers van de bezetter een substantiële bijdrage aan de onderdrukking van de bevolking en aan het creëren en in standhouden van een cultuur van angst.

Deze studie gaat over de groep van gewelddadige collaborators, waarbij gefocust wordt op asymmetrisch geweld in microsituaties. Dat zijn situaties waarin slechts een paar personen direct op elkaar zijn gericht. Het asymmetrische houdt in dat de geweldpleger volstrekt dominant is over het slachtoffer. Aan de kant van de dader is geen sprake van externe gewelddadige factoren en ook niet van gevoelens die geweld kunnen verhinderen. Het slachtoffer heeft nauwelijks of geen kans zich te verzetten en moet het tegen hem gericht geweld passief ondergaan. Dit uitgangspunt impliceert dat geweld aan het front en andere vormen van massaal geweld buiten de scope van deze studie vallen. Het gaat om mannen die hun daden pleegden in de burgerlijke samenleving en niet in een zogenoemd vernietigingscompartiment.

Dit onderzoek naar gewelddadige collaborators laat zich kwalificeren als daderonderzoek gebaseerd op de prosopografische methode. Dat houdt in dat deze studie een groot aantal uitgebreide en beknopte biografieën bevat van gewelddadige collaborators. De biografieën zijn gegroepeerd naar de gewelddadige organisatie waar de desbetreffende dader actief was, namelijk de Landwacht, de Sicherheitsdienst en de Waffen-SS/Landsturm.

Het onderzoekscorpus bestaat uit eenendertig mannen die zich tijdens de bezetting van Nederland schuldig hebben gemaakt aan handelingen die na de oorlog gekwalificeerd werden als extreem gewelddadig. Van elf daders, de focusgroep, is het leven gereconstrueerd en is onderzocht aan welke collaboratieve gedragingen zij zich schuldig hebben gemaakt. Verder is uitgezocht welke factoren een rol hebben gespeeld bij hun radicalisering en hoe hun rechtsgang is verlopen. Een groep van twintig gewelddadige daders, de overige daders van het onderzoekscorpus, behoort in zijn algemeenheid vooral tot de entourage van de groep van elf.

Daarnaast is er een groep van negenentwintig gerelateerde daders die geen deel uitmaakt van het onderzoekscorpus, maar wel in deze studie ter sprake komen. Het zijn opdrachtgevers, collega's of familieleden van de leden van het onderzoekscorpus dan wel collaborators die in deze studie vooral worden opgevoerd ter ondersteuning of illustratie van een gedachte of een beschreven praktijk.

Na het beschrijvende gedeelte van het onderzoek volgt een beschouwend en analytisch deel waarin: 1) onderzocht wordt welke patronen identificeerbaar zijn in de biografieën

en welke verklaringen er zijn voor het extreme geweld waaraan de leden van het corpus zich schuldig maakten; 2) onderzocht wordt of er overeenkomsten zijn tussen de gewelddadige collaborateurs van het corpus en naoorlogse terroristen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de theorie van Abram de Swaan over massaal geweld, de opvattingen van de Duitse filosoof Axel Honneth over erkenning en miskenning als bron van geweld, de sociale identiteitstheorie en het identificatiemodel van Buijs en Tillie over radicalisering en extremisme. Bovendien wordt onderzocht hoe de opvattingen van Hannah Arendt en Christopher Browning over de banaliteit van het kwaad en gewone mannen als daders zich verhouden tot het onderzoekscorpus.

Tot slot wordt uitgebreid aandacht besteed aan zowel het micro- als macroniveau van de Bijzondere Rechtspleging. Hierbij gaat het om de vraag hoe de berechting van de individuele dader is verlopen en wat de rechtsgang van het gehele corpus zegt over de kwaliteit van de Bijzondere Rechtspleging.

Uit een vooronderzoek voor deze studie bleek dat er in Nederland geen vrouwen waren die zich als handlangster van de bezetter structureel schuldig maakten aan zware mishandeling, marteling, doodslag en moord. De verklaring dat dit soort geweld niet in de aard van vrouwen zit of dat het nationaalsocialisme een vrouwbeeld hanteerde waarin geen plaats was voor zwaar geweld, is niet toereikend. Zo'n verklaring maakt immers niet duidelijk waarom er in Duitsland wel vrouwen waren die zich in verschillende rollen schuldig maakten aan zware geweldspelingen. Aan de kant van het verzet waren wel gewelddadige vrouwen actief. Een verklaring voor dat verschil valt buiten de scope van deze studie.

Er is geen eenduidig antwoord te geven op de vraag of de mannen van het onderzoekscorpus voor de oorlog gewone mannen waren, zoals bedoeld door Hannah Arendt en Christopher Browning. Je zou de mannen van het corpus 'gewoon' kunnen noemen, omdat vrijwel iedereen laagopgeleid was en dat was in de toenmalige samenleving niet afwijkend. Verder werkte vrijwel iedereen, maar niemand had een hoge functie, geen van de eenendertig daders droeg voor de oorlog een zwaar crimineel trackrecord met zich mee, niemand maakte zich voor de oorlog schuldig aan gewelddadig gedrag en het merendeel had geen psychiatrisch verleden. Bovendien was niemand alcoholist en de meesten lieten voor de oorlog niet zien geen empathisch vermogen te hebben.

Aan de andere kant kunnen vrijwel alle leden van het corpus ook als ongewoon worden bestempeld. Ze kregen immers in een christelijk en sterk verzuild land geen religieuze of levensbeschouwelijke opvoeding of namen als snel afstand van religie of andere levensbeschouwing. Dat is in het Nederland van voor de oorlog een afwijking van het normale patroon.

Je zou een aantal leden van het corpus ook niet normaal kunnen noemen, omdat ze last hadden van mentale problemen. Drie van hen werden voor de oorlog gedwongen opgenomen in een psychiatrische inrichting.

Als maatschappelijke hechting een kenmerk van gewone mannen is, dan past het opschrift 'normale mannen' hier minder goed. Ruim twee derde van de eenendertig daders waren voor de oorlog niet gehecht in de samenleving en voelden zich ook niet maatschappelijk betrokken. Ze groeiden op in marginale omstandigheden met een somber perspectief op een beter leven.

Kenmerkend voor de daders van het corpus is dat de meesten opgroeiden met een gebrek aan affectieve erkenning en vervolgens te maken kregen met een groot tekort aan respect

en sociale waardering. Ze werden letterlijk niet gezien en gehoord, voelden zich miskend, waren sociaal onthecht en zwaar ontevreden. Het nationaalsocialisme bood deze mensen hoop op een beter leven en dat was voor het merendeel van het corpus de belangrijkste reden om het nationaalsocialisme te omarmen. Door deze keuze kwamen ze terecht in omgevingen waar ze erkenning kregen, maar dat betekende wel dat ze actief moesten meewerken aan gewelddadige acties. De groepsdruk om daaraan mee te doen, konden ze niet weerstaan. Daarnaast was er ook een categorie daders die zich aangetrokken voelden tot geweld. Aan hun gewelddadigheden lagen psychopathologische factoren ten grondslag. Zacharias Sleijfer en Jan Ale Visser zijn daar illustratieve voorbeelden van. Het nationaalsocialisme bood hun de kans om ongebreideld gewelddadig te zijn.

Het corpus kent geen daders die zich uitsluitend op basis van ideologische overwegingen overgaven aan gewelddadig gedrag. Ideologie werd door de daders wel gebruikt als legitimatie voor gewelddadig optreden.

Patronen

Wat betreft achtergronden als opvoeding, leeftijd, sociaaleconomische status, opleiding, levensbeschouwing, maatschappelijke hechting, ethisch besef, criminele achtergrond en psychiatrisch verleden is er binnen het corpus sprake van meer verschillen dan overeenkomsten. Het is daarom op dit gebied niet mogelijk patronen aan te wijzen die voor alle mannen van het corpus gelden. Er zijn wel verschillende patronen herkenbaar die in meer of mindere mate gedeeld worden. Zo geldt voor een groot gedeelte van het corpus het volgende patroon: in armoe opgegroeid aan de rafelranden van de samenleving in een kil, gevoelsarm gezin, laagopgeleid, geen religieuze of andere levensbeschouwelijke richting, weinig tot geen sociale en maatschappelijke hechting, een somber toekomstperspectief, geen criminele trackrecords, geen psychiatrisch verleden en een ethisch besef dat ondergeschikt is aan het materiële en immateriële eigenbelang. Ze voelden zich tekortgedaan, miskend en onrechtvaardig behandeld. Het nationaalsocialisme was voor hen geen ideologisch gemotiveerde keuze, maar een hefboom naar een beter leven.

Zoals gezegd, een aantal mannen van het corpus wijkt af van het hierboven beschreven patroon. Toch is voor dat specifieke deel ook een patroon aanwijsbaar. Zij werden opgevoed met zorg, liefde en aandacht, werden niet religieus opgevoed of lieten religie al snel achter zich, groeiden niet op in armoe, waren verankerd in de samenleving, konden naar het vervolgonderwijs of zelfs naar de universiteit en voor minstens drie van hen was de keuze voor het nationaalsocialisme ideologisch gemotiveerd.

De beide patronen bevatten gemeenschappelijke elementen, namelijk de afwezigheid van een religieuze of ideële overtuiging en de latere omarming van het nationaalsocialisme. Voor alle daders van het corpus geldt dat hun keuze voor het nationaalsocialisme tot gevolg had dat ze verankerd raakten in de nationaalsocialistische gemeenschap en actief werden voor gewelddadige organisaties. Die keuze leidde tot een maatschappelijke ont-hechting in optima forma. Ze hadden zich immers schuldig gemaakt aan handelingen die na de oorlog als zware misdrijven werden gekwalificeerd en bestraft

Ook na de keuze voor het nationaalsocialisme is er sprake van een duidelijk patroon. De concepten uit de sociale identiteitstheorie en die van Abram de Swaan over massaal geweld en identificatie en desidentificatie bieden hier houvast.

De mannen van het onderzoekscorpus werden actief voor een regime dat in Duitsland het wij-zij-denken kon laten doordringen tot in de haarvaten van de samenleving. In nazi-Duitsland ontstond een collectieve mentaliteit die volledig was gericht op identificatie

en desidentificatie: een gecompartmentaliseerde samenleving. Het uiteindelijke resultaat moest een nationaalsocialistische volksgemeenschap zijn waarin geen plaats was voor tegenstanders, andersdenkenden en als minderwaardig gekwalificeerde personen, groepen en rassen. Deze vijanden van het Rijk mochten of moesten met geweld worden uitgeschakeld. Dat gebeurde aan de ene kant door middel van strijd tegen tegenstanders en aan de andere kant vond de definitieve uitschakeling plaats in speciaal voor dat doel ingerichte compartimenten van vernietiging. Aan beide kanten waren mensen actief die geen empathisch vermogen hadden of in staat waren dat vermogen selectief uit te schakelen. Alleen dan konden zij hun 'vuile werk' uitvoeren. Abram de Swaan noemt dat de compartimentalisering van de geest.

Het patroon waarvan hier sprake is, begint met de keuze voor het nationaalsocialisme en de bereidheid te werken voor gewelddadige organisaties als de Waffen-SS, de Sicherheitsdienst of de Landwacht. Een cruciaal aspect van die keuze is de omarming van het wij-zij-denken; het actief meedoen aan de processen van identificatie en desidentificatie. Wanneer deze mannen hiervoor eenmaal gekozen hadden, werden ze een actief onderdeel van een gecompartmentaliseerde samenleving en wel van het nazi-compartiment. Het is vervolgens een kleine stap om als lid van een wij-groep van de Landwacht, de Sicherheitsdienst of de Waffen-SS de objecten van desidentificatie met geweld uit te schakelen, temeer daar ze geleerd hadden hun empathie uit te schakelen of op zijn minst ondergeschikt te maken aan de opdracht die ze moesten uitvoeren.

Radicalisering

De politicologen Buijs en Tillie ontwikkelden een model aan de hand waarvan snel bepaald kan worden of iemand geradicaliseerd is tot en met het niveau van een extremist. Wat ze ontwikkeld hebben is een classificatietheorie en dat betekent dat de oorzaken van radicalisering in hun model minder aandacht krijgen. Het model bevat negen kenmerken en alleen degene die voldoet aan alle kenmerken kan als extremist worden gekwalificeerd. De twee politicologen ontwikkelden dit model om radicalisme en extremisme te identificeren in een naoorlogse en democratische rechtsstaat. Het is de vraag of het model ook bruikbaar is in de context van de bezetting van een samenleving door een dictatoriaal regime dat de democratische waarden bestrijdt en daarbij intensief gebruikmaakt van collaborateurs. Het antwoord is ja, maar dan behoeft het model wel aanpassing. In het model gebruikte begrippen als 'elite' en 'autoriteiten' hebben immers in de context van een bezetting een heel andere lading. Bovendien ontbreekt bij Buijs en Tillie een belangrijk kenmerk, namelijk 'het demoniseren van tegenstanders'. In het licht van compartimentalisering en het wij-zij-denken is dat een belangrijk kenmerk van een radicaliseringsproces. Je zou het zelfs als de duw in de rug op weg naar extremisme kunnen zien.

Er kunnen nog twee kanttekeningen geplaatst worden bij het model van Buijs en Tillie. De twee politicologen zien het kenmerk 'creatie van de ideale samenleving is het hoogste doel' als een van de drie kenmerken van extremisme. Dat kenmerk veronderstelt bij hen een bepaalde mate van maatschappelijke betrokkenheid op basis van ideologisch bewustzijn. Bij het merendeel van het onderzoekscorpus is daarvan geen sprake. Dat betekent niet dat dit kenmerk van extremisme niet geldt voor het corpus. De creatie van de ideale samenleving was bij hen de verpakking en de legitimatie voor gewelddadig handelen.

De tweede kanttekening heeft te maken met psychopathologie. De eenendertig gewelddadige daders van deze studie voldoen aan alle kenmerken van het aangepaste radicalismemodell van Buijs en Tillie. Wellicht zijn Harm Bouman, Jan Ale Visser en Zacharias

Sleijfer een uitzondering. Zij hadden voor de oorlog al zware psychische problemen en werden na de oorlog ernstig gestoord respectievelijk krankzinnig verklaard. Hun extremisme was in tegenstelling tot de andere daders onlosmakelijk verbonden met psychopathologische kenmerken. Vooral nog lijkt het erop dat in het model van Buijs en Tillie geen rekening wordt gehouden met deze categorie, terwijl uit recent onderzoek van Het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie blijkt dat psychopathologische factoren ook bij hedendaagse terroristen een rol van betekenis kunnen spelen. Psychopathologie is niet de enige brug tussen verleden en heden. Er zijn ook andere overeenkomsten tussen gewelddadige collaborateurs en hedendaags terroristen.

Ervaren onrechtvaardigheid is een belangrijke factor voor radicalisering. Je ziet dat terug bij hedendaagse terroristen, maar ook bij de mannen van het onderzoekscorpus. Hetzelfde geldt voor een problematische thuissituatie, ervaring met uitsluiting, miskenning, een slecht toekomstperspectief en beïnvloeding in de directe leef- of werkomgeving. Wat dat betreft is er sprake van een gemeenschappelijk patroon.

Er zijn natuurlijk ook grote verschillen tussen de mannen van het corpus en hedendaagse terroristen. Zo maken vrouwen bijvoorbeeld wel deel uit van hedendaagse terroristische netwerken. Een ander groot verschil heeft betrekking op de maatschappelijke context. De hedendaagse terroristen functioneren in een relatief open, democratische samenleving die zich niet laat vergelijken met de gewelddadige samenleving van Nederland onder het regime van de nazi's. Onder het naziregime werd gewelddadig gedrag gestimuleerd en beloond. Daarvan is in de hedendaagse, democratische samenleving geen sprake.

Een ander belangrijk verschil ligt op het terrein van levensbeschouwing dan wel godsdienst. Bij hedendaags terrorisme speelt dat een veel grotere rol dan bij de collaborateurs van het onderzoekscorpus. Daar speelden levensbeschouwing en godsdienst bij het overgrote deel geen enkele rol. Verder zie jij bij hedendaags terrorisme veel meer een patroon van het plegen van kleine criminaliteit en detentie als radicaliseringsfactoren, terwijl dat bij een kleine minderheid van het onderzoekscorpus hooguit een marginale rol speelde.

Extremisme

De kwalificatie extremistische dader past op alle eenendertig daders van het onderzoekscorpus. De vraag is hoe ze extremistisch dader zijn geworden. In deze studie wordt aandacht besteed aan de benadering van Hannah Arendt e.a. Zij betoogt dat het kwaad niet buiten ons staat, maar in potentie in iedereen aanwezig is. Arendt maakte aan een groot publiek duidelijk dat het kwaad niet zozeer door sadistische monsters wordt uitgevoerd, maar in haar ogen vooral door gewone mensen in ongewone omstandigheden. De gedachte van Arendt dat het kwaad in potentie deel uitmaakt van ieders persoonlijkheid en dat gewone mensen in bijzondere omstandigheden bereid zijn zeer gewelddadig op te treden, heeft als uiterste consequentie dat wij allemaal massamoordenaar kunnen worden. Daartegenover staat de benadering van Abram de Swaan. Hij benadrukt dat het nooit alleen om omstandigheden gaat, maar altijd om maatschappelijke en persoonlijke omstandigheden in combinatie met karaktereigenschappen van mensen. De situationistische benadering van Arendt c.s. is volgens De Swaan onvruchtbaar, omdat deze buiten beschouwing laat en dus ook niet kan verklaren dat er mensen in dezelfde omstandigheden geen extremistisch dader worden. Bovendien ontkent deze benadering dat mensen verantwoordelijk zijn voor de keuzes die ze maken, ook als die keuze tot gevangenschap heeft dat ze massamoordenaar worden.

In deze kom ik tot vergelijkbare conclusies als Abram de Swaan. Uiteindelijk kozen de eenendertig daders zelf voor het nationaalsocialisme en voor het actief worden in een gewelddadige organisatie. Dat is een verantwoordelijkheid die zij de rest van hun leven meedroegen en waar ze uiteindelijk ook voor veroordeeld werden.

Wat dispositie betreft is er geen sprake van eenduidigheid. Wel is een gebrek aan empathie of het vermogen dat selectief uit te schakelen, bij alle eenendertig mannen aanwezig. Bij sommige daders speelde sadisme een bepalende rol en bij andere ging het vooral om gevoeligheid voor groepsdruk. Een aantal was gewend om te functioneren in een hiërarchische omgeving, waarin je gehoorzaam de opdrachten van je meerderen uitvoerde, ook opdrachten om gewelddadig op te treden. De politieagenten van het onderzoekscorpus zijn een uitstekend voorbeeld van zogeheten gehoorzaamheidsdaders. Opportunisme zie je bij een groot aantal daders terug: ze lieten zich leiden door het eigen materiële en immateriële gewin. Het nationaalsocialisme bood hun de hoop en ook een kans op een als beter ervaren leven. Vooral bij de acht landwachters van deze studie was dat een drijvende kracht. Bij een paar daders speelde avonturisme een grote rol. Ze dachten bij een gewelddadige organisatie als de Waffen-SS groots en avontuurlijk te kunnen leven. Tot slot mag niet onvermeld blijven dat de zucht naar invloed en macht bij een groot aantal mannen van het corpus een grote rol speelde. Het nationaalsocialisme bood hun op dat gebied de mogelijkheid om te krijgen wat ze nooit gehad hadden.

Bijzondere Rechtspleging

De berechting van collaborateurs moest snel, streng en rechtvaardig zijn. De beoogde snelheid werd niet gerealiseerd. De gemiddelde wachttijd voor de daders van het corpus was 958 dagen, gerekend vanaf de dag van de arrestatie. Dat beeld wijkt niet af van de berechting van andere soorten collaborateurs. Ook die moesten doorgaans lang wachten op hun berechting. Op zich was dat niet wenselijk, maar het is wel verklaarbaar. Er waren immers zeer veel collaborateurs die berecht moesten worden door een moeizaam functionerend rechtsapparaat dat het werk moest uitvoeren in moeilijke omstandigheden in een land dat vooral in de eerste jaren na de oorlog in chaos verkeerde.

Het algemene beeld is dat de rechtspleging gaandeweg steeds milder werd en dat een collaborateur die erg lang moest wachten op zijn berechting daardoor een grote kans had op een mild vonnis. Voor het onderzoekscorpus geldt dat niet. De straffen bleven onverminderd streng. De daders waren dan ook daders van de zwaarste categorie. Wel profiteerden ze vrijwel allemaal van het mildere gratieklimaat, waardoor langgestraften vroegtijdig werden vrijgelaten.

De beoogde rechtvaardigheid werd niet optimaal gerealiseerd. Zo bestond er geen recht op hoger beroep en aanvankelijk was cassatie alleen mogelijk als het Hof dat recht had toegekend. Opvallend is dat bij een aantal daders volledig of grotendeels buiten beschouwing bleef dat ze talloze Joden hadden opgepakt, mishandeld, beroofd en uitgeleverd. De tenlasteleggingen waren vaak incompleet. Voor de verdachte maakte dat vermoedelijk niet uit, maar voor de nabestaanden en de overlevenden droeg het niet bij aan de erkenning van hun leed en het gevoel dat rechtspleging ook recht moet doen aan de slachtoffers.

De meeste daders werden verdedigd door een toegevoegd raadsman. Uit het onderzoek blijkt dat deze categorie verdedigers de verdachten niet de verdediging gaf waar ze recht op hadden. Suboptimaal functionerende raadslieden dragen niet bij aan de kwaliteit en de rechtvaardigheid van een rechtsgang. Het is opvallend dat dit feit door de criticasters van de Bijzondere Rechtspleging vrijwel nooit wordt genoemd.

Een van de kritiekpunten op de rechtsgang van collaborateurs is dat de aandacht volledig gericht zou zijn op het gepleegde misdrijf en dat er niet gekeken werd naar de persoon van de dader en diens omstandigheden. Deze studie laat zien dat die kritiek niet terecht is. Bij de berechting van de mannen van het onderzoekscorpus werd wel degelijk gekeken naar de omstandigheden en de persoon van de dader. Bij een groot aantal rechtszaken werd rekening gehouden met leeftijd, de invloed van een nationaalsocialistische opvoeding en persoonlijke omstandigheden. Een aantal daders werd psychiatrisch onderzocht. Dat zou niet gebeurd zijn als er geen aandacht was voor de persoon van de dader en diens geestesgesteldheid.

Als de berechting van het onderzoekscorpus al iets zegt over de kwaliteit van de Bijzondere Rechtspleging, dan is dat een bevestiging van de conclusies van onderzoekers als Meiboom en Severein. Beiden benadrukken dat er gegeven de chaotische omstandigheden sprake was van een zorgvuldige rechtspleging en dat er over de gehele linie genomen recht is gedaan aan de collaborateurs. Dat geldt ook voor de daders van het onderzoekscorpus, met dien verstande dat het functioneren van toegevoegde raadslieden een smet lijkt te zijn op de kwaliteit van de Bijzondere Rechtspleging.

Summary

Collaboration and violence. Radicalization and extremism during the German occupation of the Netherlands

The occupier of a country always needs local people who are prepared to help the occupying power to achieve its objectives. These so-called collaborators support the occupier, among other things, in terms of governance, police matters, military affairs, economic matters, journalism, legal matters and recreational matters. There are also always local people willing to help the occupier in the fight against resistance groups and to enforce the measures imposed by the occupier through violence. As violent accomplices of the occupier, they make a substantial contribution to the oppression of the population, and to creating and maintaining a culture of fear.

This study is about the group of violent collaborators, which focuses on asymmetric violence in micro-situations. Those are situations in which only a few people are directly focused on each other. The asymmetric aspect means that the perpetrator of violence is completely dominant over the victim. There are no external factors inhibiting violence on the part of the perpetrator and there are also no emotions that could prevent violence. The victim has very little or no opportunity to resist and has to passively endure violence perpetrated against him. The starting point implies that violence at the front and other forms of mass violence will fall outside the scope of this study. It is about men who committed their acts in civil society and not in a so-called 'killing compartment' (*vernietigingscompartiment*).

This research into violent collaborators qualifies as perpetrator research based on the prosopographical method. That means that this study contains a large number of extensive and concise biographies of violent collaborators. The biographies are grouped according to the violent organisation in which the perpetrator concerned was active, namely the *Landwacht* (Dutch Land Guard), the *Sicherheitsdienst* (Security Service) and the *Waffen-SS/Landstorm*.

The research corpus consists of thirty-one men who committed acts during the occupation of the Netherlands that were qualified as extremely violent after the war. The lives of eleven perpetrators – the focus group – are reconstructed and precisely which collaborative acts they were guilty of is examined. Furthermore, the factors which played a role in their radicalization and how their trial was conducted is investigated. Broadly speaking, a group of twenty violent perpetrators – the other perpetrators from the body of research – chiefly belong to the entourage of the group of eleven.

In addition, there is a group of twenty-nine related perpetrators who do not form part of the research corpus, but who do come up for discussion in this study. They are the clients, colleagues or family members of the members of the research corpus, or rather collaborators, who are mainly presented in this study in support or by way of illustration of an idea or a described practice.

After the descriptive part of the research, there will be a reflective and analytical part in which: 1) there is an examination of which patterns can be identified in the biographies

and which explanations there are for the extreme violence which the members of the corpus were guilty of; 2) there is an examination of whether there are similarities between the violent collaborators from the corpus and post-war terrorists. Within this context, use will be made of Abram de Swaan's theory about mass violence, the opinions of the German philosopher Axel Honneth on recognition and denial of recognition as source of violence, the social identity theory and the identification model of Buijs and Tillie with regard to radicalization and extremism. Moreover, there will be an examination of how the views of Hannah Arendt and Christopher Browning on the banality of evil and ordinary men as perpetrators relate to the research corpus.

Finally, extensive attention will be paid to both the micro and macro level of the Special Administration of Justice (*Bijzondere Rechtspleging*). This concerns the question of how the trial of the individual perpetrator was conducted and what the court procedure of the entire corpus says about the quality of the Special Administration of Justice.

A preliminary investigation for this study revealed that there were no women in the Netherlands who were structurally guilty of grievous bodily harm, torture, culpable homicide or murder as accomplices of the occupier. The explanation that this type of violence is not in the nature of women, or that National Socialism had a view of women in which there was no place for serious violence, is not sufficient. Such an explanation does not clarify why there were actually women in Germany who committed acts of serious violence in various roles. Furthermore, there were violent women who were active on the part of the resistance. An explanation for that difference is outside the scope of this study.

There is no simple answer to the question of whether the men from the research corpus were ordinary men before the war, as referred to by Hannah Arendt and Christopher Browning. You could call the men from the corpus 'ordinary', because almost everyone was poorly qualified and that was not unusual in society at that time. Furthermore, almost everyone worked, but nobody had a high position, none of the thirty-one perpetrators had a serious criminal track record before the war, nobody was guilty of violent behaviour before the war and the majority had no psychiatric record. Moreover, nobody was an alcoholic and most did not demonstrate a lack of empathic ability before the war.

On the other hand, almost all members of the corpus could also be labelled unusual. In spite of living in a Christian and strongly pillarized country, they did not receive a religious or ideological upbringing, or quickly distanced themselves from religion or other ideological beliefs. That is a deviation from the normal pattern in pre-war Netherlands.

You could also not call a number of members from the corpus ordinary, because they suffered from mental health problems. Three of them were committed to a psychiatric institution.

If social attachment is a characteristic of ordinary men, then the label 'ordinary men' is less suitable in this case. More than two thirds of the thirty-one perpetrators were not attached in society before the war and also did not feel socially engaged. They grew up in marginal circumstances with a bleak prospect of a better life.

One characteristic aspect of the perpetrators from the corpus is that most of them grew up with a lack of emotional recognition and subsequently encountered a serious lack of respect and social esteem. They were literally not seen and heard, felt unappreciated, were socially detached and seriously dissatisfied. National Socialism offered these people hope of a better life and that was the most important reason for embracing National Socialism

for the majority of the corpus. As a result of this choice, they ended up in environments where they received recognition, but that did mean, however, that they had to actively cooperate in violent actions. They could not resist the peer pressure to participate in that. In addition, there was also a category of perpetrators who felt attracted to violence. Psychopathological factors were the basis of their acts of violence. Zacharias Sleijfer and Jan Ale Visser are illustrative examples of that. National Socialism offered them the opportunity to be unrelentingly violent.

There are no perpetrators in the corpus who solely resorted to violent behaviour on the basis of ideological convictions. Ideology was used by the perpetrators, however, as legitimization for acts of violence.

Patterns

With regard to backgrounds, such as upbringing, age, socioeconomic status, education, ideological beliefs, social attachment, ethical awareness, criminal background and psychiatric history, there are more differences than similarities within the corpus. That is why is it not possible in this area to point out patterns that apply to all men from the corpus. There are, however, various recognizable patterns that are shared to a greater or lesser extent. For example, the following patterns applies to a large section of the corpus: grew up in poverty on the fringes of society in a cold, insensitive family, poorly qualified, no religious or other ideological direction, little to no social attachment, bleak future prospects, no criminal track records, no psychiatric history and an ethical awareness that is subordinate to material and immaterial self-interest. They felt short-changed, unappreciated and unfairly treated. National Socialism was not an ideologically motivated choice for them, but a key driver towards a better life.

As noted, a number of men from the corpus deviate from the pattern described above. Nevertheless, a pattern is also discernible for that specific section. They were raised with care, love and attention, were not brought up religiously or quickly abandoned religion, did not grow up in poverty, were anchored in society, were able to progress to further education or even to university and the choice of National Socialism was ideologically motivated for at least three of them.

Both patterns contain shared elements, namely the absence of a religious or idealistic conviction and the later embrace of National Socialism. In the case of all perpetrators from the corpus, their choice of National Socialism resulted in them becoming anchored in the National Socialist community and active for violent organizations. That choice led to a social detachment in optima forma. They were guilty of actions that would be qualified and punished as serious crimes after the war.

There is also a clear pattern after the choice of National Socialism. The concepts from social identity theory and that of Abram de Swaan about mass violence and identification and disidentification are helpful in this regard.

The men from the research corpus were active for a regime that allowed the 'us-versus-them mentality' to permeate into all levels within society. In Nazi Germany, a collective mentality arose that was completely focused on identification and disidentification: a compartmentalized society. The ultimate result was to be a National Socialist national community in which there was no place for opponents, dissidents and persons, groups and races qualified as inferior. These enemies of the state should and had to be eliminated with violence. On the one hand, that happened by means of fighting opponents and on the other hand the definitive elimination took place in 'killing compartments' specially designed for that purpose. There were people active on both sides who had no empathic

ability or were able to selectively switch off that ability. Only then were they able to carry out their 'dirty work' Abram de Swaan calls that the 'compartmentalization of the mind'.

The pattern at issue here begins with the choice of National Socialism and the willingness to work for violent organisations like the *Waffen-SS*, the *Sicherheitsdienst* (Security Service) and the *Landwacht* (Dutch Land Guard). A crucial aspect of that choice is embracing the us-versus-them mentality; actively participating in the processes of identification and disidentification. Once these men had chosen to do this, they became an active part of a compartmentalized society and in particular the Nazi compartment. It is only a small step then, as a member of an 'in-group' of the *Landwacht* (Dutch Land Guard), *Sicherheitsdienst* (Security Service) or the *Waffen-SS*. to eliminate the objects of disidentification with violence, all the more so as they had learned to switch off their empathy or at the very least to subordinate it to the assignment they had to carry out.

Radicalization

The political scientists Buijs and Tillie developed a model on the basis of which it can be quickly determined whether someone has been radicalized up to and including the level of extremist. What they have developed is a classification theory and that means that less attention is devoted to the causes of radicalization in their model. The model contains nine characteristics and only those people who satisfy all characteristics can be qualified as an extremist. The two political scientists developed this model in order to identify radicalism and extremism in a post-war and democratic state under the rule of law. The question is whether the model is also usable in the context of the occupation of a society by a dictatorial regime that opposes the democratic values and also makes intensive use of collaborators. The answer is yes, but in that case the model requires adjustment, since terms like 'elite' and 'authorities' used in the model have a very different connotation within the context of an occupation. Moreover, one important characteristic is missing in the case of Buijs and Tillie, namely 'the demonization of opponents'. In light of compartmentalization and the us-versus-them mentality, that is an important characteristic of a radicalization process. You could even see it as a stepping stone towards extremism.

Two other reservations could be expressed with regard to the model of Buijs and Tillie. The two political scientists view the characteristic 'creation of the ideal society is the highest goal' as one of the three characteristics of extremism. In their model, that characteristic assumes a certain degree of social engagement based on ideological awareness. That is not the case for the majority of the research corpus. That means that this characteristic of extremism does not apply to the corpus. For them, the creation of the ideal society was the packaging and the legitimization for violent actions.

The second caveat concerns the psychopathology. The thirty-one violent perpetrators of this study satisfy all characteristics of the adjusted radicalization model of Tillie and Buijs. Harm Bouman, Jan Ale Visser and Zacharias Sleijfer may be exceptions. They already had serious psychological problems before the war and were declared seriously disturbed or insane after the war. In contrast with the other perpetrators, their extremism was inextricably connected with psychopathological characteristics. For now, it seems that this category is not taken into account in the model of Buijs and Tillie, even though recent research by the Netherlands Institute of Forensic Psychiatry and Psychology has shown that psychopathological factors can also play a role in the case of modern-day terrorists. Psychopathology is not the only bridge between the past and present. There are also other similarities between violent collaborators and modern-day terrorists.

The perception of injustice is an important factor for radicalization. You see that among modern-day terrorists, but also among the men from the research corpus. The same applies to a problematic home situation, experience of exclusion, lack of appreciation, poor future prospects and influence in the direct living and working environment. As far as that is concerned, there is a shared pattern.

There are also, of course, major differences between the men from the corpus and modern-day terrorists. For example, women do form part of modern-day terrorists networks. Another major difference relates to the social context. Modern-day terrorists operate in a relatively open, democratic society that cannot be compared to the violent society of the Netherlands under the Nazi regime. Violent behaviour was encouraged and rewarded under the Nazi regime. That situation does not exist in modern-day, democratic society.

Another important difference can be found with regard to ideological beliefs or religion. In the case of modern-day terrorism, that plays a much greater role than in the case of collaborators from the research corpus, for the majority of whom, ideological beliefs and religion did not play any role at all. Furthermore, in the case of modern-day terrorism you see a pattern of committing petty crime and detention as radicalization factors much more frequently, while that played a marginal role at most for a small minority of the research corpus.

Extremism

The qualification extremist perpetrator fits all thirty-one perpetrators from the research corpus. The question is how they became extremist perpetrators. In this study, attention is devoted to the approach of Hannah Arendt, among others. She argues that evil is not something outside of us, but potentially exists in everyone. Arendt makes it clear to a large audience that evil is not so much carried out by sadistic monsters, but in her opinion above all by ordinary people in unusual circumstances. The ultimate consequence of Arendt's idea that evil is potentially part of everyone's personality and that ordinary people in extraordinary circumstances are prepared to act very violently, is that we could all become mass murderers. On the other hand, there is the approach of Abram de Swaan. He emphasizes that it is never only about circumstances, but always about social and personal circumstances in combination with character traits of people. The situationist approach of Arendt et al. is fruitless according to De Swaan, because this ignores and therefore cannot explain the fact that people in the same circumstances do not become extremist perpetrators. Moreover, this approach denies that people are responsible for the choices that they make, also if that choice results in them becoming mass murderers.

In this regard, I come to similar conclusions as Abram de Swaan. Ultimately, the thirty-one perpetrators chose National Socialism and to be active in a violent organization themselves. That is a responsibility that they bore the rest of their lives and which they were convicted for in the end.

As far as disposition is concerned, there is no unequivocalness. However, all thirty-one men exhibit a lack of empathy or the ability to selectively switch that off. Sadism played a decisive role in the case of some perpetrators and in the case of others it was primarily about sensitivity to peer pressure. A number of them were used to functioning in a hierarchical environment, in which you obediently carried out the instructions of your superiors, including instructions to act violently. The police officers from the research corpus are an excellent example of so-called 'obedient perpetrators' (*gehoorzaamheidsdad-ers*). Opportunism is something you see among a large number of perpetrators: they al-

lowed themselves to be influenced by material and immaterial gain. National Socialism offered them the hope and also the possibility of a life they perceived to be better. That was a driving force in particular for the eight members of the Dutch Land Guard from this study. Adventurism played a major role in the case of a few perpetrators. They thought they could live in an ambitious and adventurous way with a violent organization like the Waffen-SS.

Finally, it is also worth noting that the lust for influence and power played a major role in the case of a large number of men from the corpus. In that regard, National Socialism provided them with the opportunity to get what they had never had.

Special Administration of Justice (*Bijzondere Rechtspleging*)

The trial of collaborator had to be fast, strict and just. The envisaged speed was not achieved. The average waiting time for the perpetrators from the corpus was 958 days, counted from the day of arrest. That is no different to the trial of other types of collaborators. They also had to wait a long time for their trial. That was not desirable, but it is understandable, as there were so many collaborators who had to be tried by a ponderous judicial system that had to carry out its work under difficult circumstances in a country that was in a state of chaos, particularly in the initial years after the war.

The general perception is that the administration of justice became gradually milder and that a collaborator who had to wait a long time for his trial had a greater chance of receiving a mild sentence because of that. That does not apply to the research corpus. The sentences remained unrelentingly harsh. The perpetrators were therefore perpetrators from the most serious category. However, almost all of them benefited from the milder climate of pardons, as a result of which long-term prisoners were released early.

The envisaged justice was not optimally achieved. For example, there was no right of appeal and initially appeal in cassation was only possible if the Court of Appeal had granted that right. It is striking that in the case of a number of perpetrators, the fact that they had captured, mistreated, robbed and extradited countless Jews was completely or largely disregarded. The charges were often incomplete. That probably didn't matter for the suspects, but for the surviving relatives and the survivors that did not help in terms of the acknowledgement of their suffering and the feeling that the administration of justice should also take account of the victims.

Most perpetrators were defended by an assigned counsel. Research shows that this category of defenders did not give the suspects the defence they were entitled to. Sub-optimally performing counsels do not contribute to the quality and the fairness of a court procedure. It is striking that this fact was almost never mentioned by critics of the Special Administration of Justice.

One of the points of criticism regarding the trial of collaborators is that the attention was completely devoted to the crime committed and that the personality of the perpetrator and his circumstances was not examined. This study shows that this criticism is not justified. The circumstances and the personality of the perpetrators was most certainly examined during the trial of the men from the research corpus. Age, the influence of a National Socialist upbringing and personal circumstances were taken into account with a large number of cases. A number of perpetrators received a psychiatric evaluation. That would not have happened if no attention was devoted to the personality of the perpetrator and his state of mind.

If the trial says something about the quality of the Special Administration of Justice, then that is a confirmation of the conclusions of researchers like Meiboom and Severein.

Both emphasize that given the chaotic circumstances there was meticulous administration of justice and that justice was done to the collaborators across the board. That also applies to the perpetrators from the research corpus, with the proviso that the performance of the assigned counsels appears to be a stain on the quality of the Special Criminal Jurisdiction.